

Досвід безпосереднього застосування судами України Конвенції про захист прав та основних свобод людини

Рецензія на праці В.П. Паліюка: «Особливості застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод: Навчально-практичний посібник». — Миколаїв, «Атол», 2003. — 130 с.; та «Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод». — К.: Фенікс, 2004.- 264 с.

На сучасному етапі розвитку України важливими є питання гармонізації українського законодавства, а також правозастосовчої практики зі стандартами Ради Європи, в основі міжнародної діяльності якої є Конвенція про захист прав і основних свобод людини (далі — Конвенція). Контролюючим механізмом Конвенції є Європейський Суд з прав людини (далі — Європейський Суд). Рішення Європейського Суду розглядаються невід'ємною частиною Конвенції щодо практики застосування та тлумачення її положень.

Україна у 1997 р. ратифікувала цей міжнародний договір, тим самим взявши на себе відповідні зобов'язання. Безпосереднє використання положень Конвенції, а також рішень Європейського Суду як її невід'ємної частини, в правозастосовній практиці безумовно сприятиме розвитку захисту прав людини в Україні. В зв'язку з цим на сьогодні для юристів, а особливо суддів і кандидатів у судді, знання норм Конвенції про захист прав людини і основних свобод та рішень Європейського Суду, вміння застосовувати їх на практиці є вкрай актуальним. Серед багатьох видань з цієї тематики слід привернути увагу юридичної громадськості до двох видання з питань застосування Конвенції.

Так, наприкінці 2003 року Благодійним фондом «Центр правової освіти» у рамках проекту «Інформаційне забезпечення місцевих судів м. Миколаєва та підвищення кваліфікації суддів», фінансованого Міжнародним фондом «Відродження», був виданий навчально-практичний посібник «Особливості застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод». А на початку 2004 року Бюро інформації Ради Європи в Україні випустило в світ науково-популярне видання «Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод». Автор цих видань — В.П. Паліюк,

заступник голови апеляційного суду Миколаївської області, кандидат юридичних наук.

Посібник «Особливості застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод» складається з трьох розділів, а також додатків (рішення Конституційного Суду України та процесуальних актів судів загальної юрисдикції).

В першому розділі посібника автор стисло характеризує Раду Європи як міжурядове об'єднання регіонального масштабу та її головні органи — Комітет Міністрів та Парламентську Асамблею, що входять до складу цього об'єднання, а також Секретаріат на чолі з Генеральним секретарем, який забезпечує роботу головних органів. В цьому ж розділі наведено аналіз державної політики щодо адаптації законодавства України до права Європейських Співтовариств та заходів, які проводяться з цією метою.

Другий розділ присвячено безпосередньо предмету дослідження — Конвенції (включаючи Протоколи до неї) як основному міжнародному договору Ради Європи та розглядається її структура. Автор звертає увагу на те, що положення Конвенції мають тлумачитися відповідно до реалій сьогодення, а не згідно з розумінням питань, пов'язаних із захистом прав людини на момент її прийняття. У роботі наводиться характеристика контролюючого судового органу Ради Європи — Європейського Суду, юрисдикція якого поширюється на всі справи, пов'язані з тлумаченням та застосуванням Конвенції, наведено аналіз його практики. Автор акцентує увагу на новій правовій ситуації, яка склалася в Україні в системі захисту прав людини у зв'язку з ратифікацією нею цієї Конвенції, і визначає роль Конвенції в національній правовій системі країни.

У третьому розділі посібника в цивільно-правовому аспекті досліджуються ті положення Конвенції про захист прав людини і основних свобод та рішення Європейського Суду, на які переважно посилаються суди України загальної юрисдикції, а саме: п. 1 ст. 5 Конвенції, де йдеться про позбавлення свободи в контексті цивільного права; п. 1 ст. 6 Конвенції, в якому наведено перелік окремих складових частин системи справедливого судочинства («доступ до суду», «розумний строк», «справедливість», «публічність» та «виконання рішень»); ст. 10 Конвенції щодо складових права на свободу вираження поглядів та інформацію; ст. 1 Протоколу 1 Конвенції, які захищають традиційну концепцію власності, що включає у себе рухоме та нерухоме майно (права *in rem*); п. 2 ст. 2 Протоколу 4 Конвенції, в якому передбачено, що кожен може вільно залишати будь-яку країну, включаючи свою власну.

В цьому ж розділі автор акцентує увагу читачів на тому, що застосування судами України цієї Конвенції можливе з урахуванням наступних умов: по-перше, у разі невідповідності внутрішнього законодавства

України положенням Конвенції та Протоколів до неї; по-друге, при наявності в законодавстві України правових «прогалин»; по-третє, для кращого розуміння тих положень законодавства України, до яких були внесені зміни або доповнення на підставі прецедентної практики Європейського Суду; по-четверте, у випадках використання таких основних принципів Конвенції, як «справедливість», «справедлива сатисфакція» або «верховенство права» тощо.

В додатки цього посібника включено рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Сердюка В.А. про офіційне тлумачення положення частини першої статті 7 ЦК УРСР (справа про поширення відомостей) від 10 квітня 2003 р. (додаток 1) та процесуальні акти судів загальної юрисдикції України щодо застосування зазначених положень Конвенції, а також принципу справедливості при відшкодуванні моральної (немайнової) шкоди (додаток 2).

Заслугує на увагу думка автора про те, що ефективне застосування судами України положень Конвенції дасть можливість змінити унітарні погляди на право і ввести у судову практику таке поняття, як «захист природних прав людини». У зв'язку з цим автор пропонує застосовувати «динамічні» принципи і методи тлумачення норм про права людини, які викладені у рішеннях Європейського Суду.

Цей посібник видано, в першу чергу, з метою інформаційного забезпечення та підвищення кваліфікації суддів місцевих судів Миколаївської області у сфері застосування норм Конвенції, тим більше, що Апеляційний суд Миколаївської області є одним з трьох «експериментальних» судів України, які застосовують в своїй практиці норми цього міжнародного договору та рішення Європейського Суду. Але видання стане у пригоді й іншим юристам-практикам, науковим працівникам, а також всім тим, хто цікавиться проблемою, що в ньому розглядається.

Продовженням цієї тематики є й друга праця В.П. Паліюка. Видання «Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод» складається з чотирьох розділів і трьох додатків. На відміну від першого посібника в ньому більше уваги приділяється саме практиці застосування норм Конвенції.

В першому розділі видання автор визначає місце Конвенції у правовій системі України, її об'єкт та мету та робить висновок, що положення Конвенції, які також знайшли своє відображення в рішеннях Європейського Суду, мають верховенство над національним правом незалежно від його джерел, включаючи і Основний Закон для держав-учасниць. Звертається увага на правотлумачну діяльність Європейського Суду — цільове (телеологічне) та еволюційне тлумачення норм Конвенції. Також в цьому розділі автор наводить три таблиці:

1. Ієрархія нормативно-правових актів у правовій системі України (загальний підхід).

2. Особливості Конвенції про захист прав людини та основних свобод.

3. Місце Конвенції про захист прав людини та основних свобод у правовій системі України (спеціальний підхід).

Другий розділ присвячено ролі Конвенції у діяльності Конституційного Суду України, який у своїх рішеннях застосовував міжнародно-правові акти. Єдиний орган конституційної юрисдикції нашої держави посилався і на норми Конвенції та рішення Європейського Суду або ж викладав зміст відповідної норми. В додатку № 1 наведено вісім рішень Конституційного Суду України у справах: 1) за зверненням жителів міста Жовті Води; 2) про фінансування судів; 3) про смертну кару; 4) про свободу утворення профспілок; 5) про заощадження громадян; 6) щодо прописки; 7) про електроенергетику; 8) про поширення відомостей.

В розділі третьому висвітлено питання імплементації Конвенції Верховним Судом України, а додаток № 2 містить дві постанови Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 3 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» та від 31.03.1995 р. № 4 «Про практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди».

Четвертий розділ містить аналіз практики застосування судами загальної юрисдикції України положень Конвенції, а також рішень Європейського Суду. В додаток № 3 науково-популярного видання включені судові рішення як в цивільних, так і в кримінальних справах, на відміну від попередньої праці, де проблема розглядалась виключно в цивільно-правовому аспекті. Зокрема, ці питання пов'язані із застосуванням положення ст. 5 Конвенції при визначенні, зміні, скасуванні запобіжного заходу. Взагалі, як свідчить проведений аналіз, в основному суди загальної юрисдикції посилались на ст.ст. 3, 5, 6, 10, 13 Конвенції, ст.ст. 1, 3 Першого Протоколу та п. 2 ст. 2 Протоколу № 4 до неї.

Це видання корисне для суддів, юристів-практиків, науковців, викладачів і студентів юридичних навчальних закладів, так і для всіх, хто цікавиться проблемами захисту природних прав людини і законних інтересів юридичної особи через призму положень Конвенції.

Кандидат юридичних наук,
доцент

І.В. Дмитриченко